

С. С. ЮРКО,

*кандидат юридичних наук, в. о. завідувача кафедри
загально-правових дисциплін Черкаського факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ У СИСТЕМІ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 17 Конституції України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1]. Ця норма Основного Закону закріплює пріоритетність функції забезпечення національної безпеки серед інших напрямків діяльності держави. Проте, за роки незалежності внаслідок економічного занепаду практика вітчизняного державотворення мала не так багато спільного із зазначеним конституційним положенням. Так, лише у період із 1991 по 2013 рр. чисельність Збройних Сил України було скорочено майже у 6 разів (із 980 тис. до 168 тис. осіб [2, с. 8—9]) без якісного підвищення їх боєздатності. Процес демілітаризації країни не оминув також і систему судоустрою та органи прокуратури. Закономірним наслідком деградації військової справи стали ліквідація у 2010 році військових судів, а слідом за цим і військових прокуратур.

Останнім часом, внаслідок тимчасової окупації окремих територій України, загострення суспільно-політичної ситуації та відновлення військових прокуратур посилюється дискусія стосовно доцільності повернення військових судів.

Слід відмітити, що історіогенез інститутів військового правосуддя ведеться дослідниками ще із часів стародавньої Греції та Риму [3, с. 138]. Для України вони теж завжди мали традиційний характер. Так, згідно Положення про військові трибунали від 25 грудня 1958 року, до складу єдиної судової системи СРСР входили військові трибунали, які створювались в округах, групах військ, флотах, арміях, флотиліях, з'єднаннях і гарнізонах [4]. Ці суди здійснювали судочинство по першій інстанції щодо всіх злочинів, вчинених військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, військовослужбовцями (у т. ч. офіцерами), а також вели провадження у справах про шпигунство. Судом касаційної інстанції для військових трибуналів згідно Положення про Верховний Суд СРСР від 12 лютого 1957 року була Військова колегія [5]. Відповідно до ст. 12 Положення про військові трибунали у місцевостях, де в силу

виняткових обставин не діяли загальні суди, військові трибунали розглядали усі цивільні і кримінальні справи. Слід зазначити, що віддаленість дислокації деяких військових частин в Радянському Союзі робили такі випадки непоодинокими. Усі справи в цих судах розглядались тільки колегіально суддями та народними засідателями із числа військово-вслужбовців.

У незалежній Україні Постановою Верховної Ради від 3 лютого 1993 року військові трибунали перейменовано на військові суди [6]. Відповідно до Закону «Про судоустрій України» на території України діяли військові суди гарнізонів як місцеві суди (ст. 21), військові суди регіонів і Військово-Морських Сил — як апеляційні суди (ст. 25), а у складі Верховного Суду України функціонувала Військова судова колегія (ст. 48) [7].

Досвід зарубіжних країн свідчить, що військові суди діють практично в усіх державах, які мають досить численні регулярні Збройні Сили, — це Великобританія, Ізраїль, США, Польща, Росія, Греція, Аргентина, Туреччина, Канада, Бельгія, Іспанія, і ще близько 40 країн світу [8, с. 26]. При цьому, у мілітаризованих країнах, які часто беруть участь у воєнних конфліктах (Ізраїль, США) або мають очевидні проблеми із сепаратизмом (Іспанія, Туреччина) такі судові органи діють як у мирний, так і у військовий час. Інша модель існує, наприклад, у Німеччині, де можливість створення таких судів передбачена тільки в умовах воєнного стану. Відповідно до ст. 96 Конституції ФРН «Федерація може створити військові трибунали для збройних сил, які діють як федеральні суди. Ці суди можуть здійснювати кримінальне провадження лише у разі стану оборони, а також по відношенню до осіб, що належать до складу збройних сил, які дислоковані за кордоном або перебувають на військових кораблях» [9].

На наш погляд, основним аргументом на користь створення військових судів є очевидна непристосованість цивільної системи судоустрою до умов воєнного часу. Вітчизняне законодавство з цього приводу має необґрунтовано оптимістичний, якщо не сказати утопічний, підхід. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає навіть гіпотетичного утворення військових судів, передбачаючи у ст. 26 лише деякі особливості територіальної підсудності діючих судів загальної юрисдикції [10]. Разом з цим, важко уявити, що діюча система судоустрою України зможе дійсно ефективно функціонувати в умовах повномасштабної війни, оскільки навіть відносно невеликий конфлікт на території Донецької і Луганської областей України продемонстрував необхідність відновлення військових прокуратур у 2014 році.

Така ситуація, очевидно, може бути пояснена тим, що Україна належить до кола відносно молодих країн, яка за часів незалежності ніколи

не приймала участі у повномасштабних військових конфліктах на своїй території. Але це не означає, що цього ніколи не може статися в майбутньому, а тому вітчизняна правова система має бути належним чином пристосована до гіпотетичної ситуації воєнного часу. Крім того, слід мати на увазі, що Законом «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» [11] знято не тільки позаблоковий статус України, але й передбачено стратегічною метою її інтеграцію в євроатлантичний безпековий простір з метою набуття членства в Організації Північноатлантичного договору. Діючі редакції Воєнної доктрини [12] та Стратегії національної безпеки України [13] також спрямовані на відновлення територіальної цілісності України, відносять збройну агресію з боку сусідніх держав до актуальних військових загроз та визнають Російську Федерацію «воєнним противником».

З іншого боку, слід визнати, що відновлення військових судів нині є сумнівним з огляду на конституційну заборону створення надзвичайних та особливих судів. Проте, ця загальновідома конституційна заборона, визначена ст. 125 Основного Закону з'явилася ще у першій редакції Конституції 1996 року і довго співіснувала поряд із системою військових судів. Конституційний Суд України у своєму Висновку зазначив, що до надзвичайних і особливих судів відносяться «національні суди, створені для підміни звичайних судів, які належним чином не дотримують встановлених законом процедур» [14]. Таке пояснення вочевидь має дещо спрощений характер. У науковій літературі до надзвичайних судів зазвичай прийнято відносити суди *ad hoc*, або різного роду квазісудові органи, що діють за спрощеними процедурами із порушенням базових принципів судочинства. Щодо особливих судів, то деякі дослідники фактично ототожнюють їх зі спеціалізованими судами, виступаючи за скасування конституційної заборони їх створення [15, с. 79], або відносять до їх числа судові органи, що розглядають справи окремих груп осіб за їх станом, професійною чи іншою ознакою. В будь-якому випадку по цьому питанню повинен сформулювати свою позицію Конституційний Суд України, оскільки у Парламенті вже зареєстровано декілька законопроектів стосовно відновлення військових судів.

Підводячи підсумок, слід наголосити, що військові суди є усталеним та ефективним судовим інститутом, що пройшов випробування часом і який, на наш погляд, потребує гіпотетичного відновлення в умовах режиму воєнного стану. Функціонування спеціальних постійно діючих інститутів військового судочинства має дискусійний характер. Слід погодитись із думкою В. В. Долежана, що реформування судової системи слід проводити зважено, з опорою, як на міжнародний, так і на власний досвід і традиції [3, с. 110].

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Машовець К. Збройні Сили України // Народна армія. — 2016 — № 47 — С. 8—9.
3. Веретников Н. Н. Военно-полевые суды: взгляд сквозь призму времени // Власть. — 2015 — № 10 — С. 138—142.
4. Об утверждении положения о военных трибуналах: Закон СССР от 25 декабря 1958 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=1591#0739297119991823>
5. Об утверждении Положения о Верховном Суде СССР: Закон СССР от 12 февраля 1957 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/901874556>
6. Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів: Постанова ВРУ від 3 лютого 1993 року // Відомості Верховної Ради України — 1993 — № 15 — ст. 135.
7. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 27. — Ст. 180.
8. Шевченко В. Об аспектах военного правосудия и деятельности военных судов // Юридическая практика. — 2009. — № 15. — С. 26.
9. Основной закон Федеративной Республики Германии от 23 мая 1949 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://legalportal.am/download/constitutions/83_ru.pdf
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 // Відомості Верховної Ради України — 2015 — № 28 — ст. 250.
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23.12.2014 // Відомості Верховної Ради України — 2015 — № 4 — ст. 13.
12. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 24.09.2015 // Урядовий кур'єр — 2015 — № 178.
13. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 // Урядовий кур'єр — 2015 — № 95.
14. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>
15. Оверчук С. В. Проблеми визначення надзвичайних та особливих судів / С. В. Оверчук // Юридична Україна. — 2004. — № 10. — С. 76—81.
16. Долежан В. В. Судова реформа і раціоналізація судової системи України / В. В. Долежан // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». — 2011. — Т. 10. — С. 101—112.